

Landelijke Dag 1994

Op zaterdag 10 december 1994 werd in de Stadschouwburg van Nijmegen de Landelijke Dag gehouden, georganiseerd door SOVON, Vogelbescherming Nederland en de NOU. Hieronder volgen de samenvattingen van de lezingen die op deze dag werden gehouden.

Ontwikkelingen bij broedvogels in de Nederlandse kustduinen

THEO VERSTRAEL

In de Nederlandse kustduinen doen zich de laatste decennia verschillende processen voor die grote gevolgen hebben gehad voor de samenstelling van de broedvogelbevolking en voor de aantallen broedvogels. De belangrijkste veranderingen zijn 1) de sterke inkrimping van de oppervlakte met grazige open-duin-vegetaties 2) de toegenomen vergrassing en verstruiking en 3) de rentree van de Vos. Aan de hand van de gegevens van het Broedvogel Monitoring Project van SOVON en CBS, waarin de vastelandsduinen zeer goed zijn vertegenwoordigd, zijn de ontwikkelingen bij de broedvogels nagegaan in relatie tot vergrassing, verstruiking en de komst van de Vos. De nadruk van de analyse ligt bij de soorten van het open duin en van laag struweel. Door vergelijking van de trends in de duinen met ontwikkelingen in andere biotopen waar deze soorten voorkomen, kan een eerste indruk worden gekregen welke oorzaken waarschijnlijk de grootste invloed hebben.

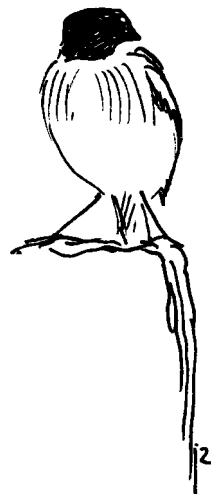
Uit de analyse komt naar voren dat de meeste soorten grondbroeders van open duinterreinen achteruit gaan. De meest dramatische ontwikkelingen doen zich voor bij Patrijs, Wulp en Veldleeuwerik. Vergrassing lijkt de belangrijkste oorzaak te zijn, behalve waar het de meeuwen betreft die door toedoen van de Vos volledig uit de vastelandsduinen zijn verdwenen. Soorten van laag struweel gaan in het algemeen vooruit, met name Grasmus en Nachtegaal. Zij lijken duidelijk te profiteren van de toename in de oppervlakte laag struweel.

Uit de analyse komt echter ook naar voren dat er grote verschillen zijn tussen soorten binnen eenzelfde groep. Bij de open-duin-vogels bijvoorbeeld, neemt het aantal territoria van de Graspieper toe. Onder de struweelbroeders is de ontwikkeling bij Kneu en Goudvink negatief, terwijl de Kleine Barmse vrijwel volledig uit de duinen is verdwenen, in navolging van Geelgors en Boomleeuwerik.

De stand van de Roodborsttapuit in intensief gebruikt agrarisch gebied

HEINER FLINKS

In enkele graslandgebieden van Nordrhein-Westfalen wordt reeds jarenlang de stand van twee populaties van de Roodborsttapuit gevolgd. Uit de vele factoren die invloed hebben op de aantalsontwikkeling worden hier de

veranderingen in het agrarisch gebied besproken. In 1977 telde een studiegebied van c. 600 ha in westelijk Münsterland 25 broedparen. In 1986 werden deze territoria (zeven nog steeds bezet, 18 ondertussen verlaten) vergeleken met de toestand in 1977 voor wat betreft agrarische gebruik en het voorkomen van verticale structuurelementen. De oppervlakte met grasland was sterk afgenomen ten gunste van akkerbouw, vooral maïssteelt, en ook was het gebruik van het grasland intensiever geworden. Tegelijkertijd was het aantal structuurelementen als sloten, hekken en heggen die kenmerkend zijn voor de territoria van de Roodborsttapuit in het agrarisch landschap, sterk achteruitgegaan. De mogelijke beheersmaatregelen in het kader van het "Vochtige weiden beschermingsprogramma in Nordrhein-Westfalen" worden bediscussieerd.

Monitoring of Sand Martin *Riparia riparia* in Hungary, the importance of the integrated monitoring of the migrants

TIBOR SZÉP

There are many studies which point out that following serious African droughts the population of migrant species can decrease. I investigated how the rainfall in the African wintering areas effected the 10 000-30 000 pair Sand Martin population, breeding along the River Tisza in Hungary. Direct survey of the size and distribution of the breeding population since 1986 and estimation of adult survival rates, based on extensive ringing data sets, has allowed us to analyse the effects of different environmental factors with high precision. During the studied period the population size and distribution showed marked changes, which did not show a direct relation to the amount of rainfall in the Sahel, however in 1991 there was a dramatic decrease (-47%) which coincided with the serious drought in the Sahel.

The survival rates of adults were related to the rainfall of the Southern Sahel: the rainfall has an important role in the extension of the winter foraging habitat. Although

the severe decrease in the population size in 1991 coincided with a large decline in the adult survival rates in 1991, there was not a significant relation between the adult survival rate and population size during the studied period. The population recruitment by first breeders and immigrated-emigrated adults had key role in the population size.

In the case of the studied sub-population along the river which is a core of the Carpathian Bend population, the immigration-emigration of adults could have important influences on the population size in some years. The adult survival rates could be modeled by the southern Sahelian rainfall and the recapture rate could model as a quotient of the number of captured birds and the number of breeding birds along the upper part on the river Tisza. The modeling raised the possibility of predicting the adult survival rate in autumn for the following wintering season, using African rainfall data. The possibility of forecasting the survival rate of long-distance migrants half a year before the birds arrive in the breeding area gives an opportunity to study the population response to large decreases, to develop techniques for recovering the population, and to start new types of preventive conservation campaigns during a dangerous year.

Eutrofiëring en watervogels in de Dollard

JOUCHE PROP

Vroeger fungeerde de Dollard als open riool waarin onbelemmerd industrieel afvalwater werd geloosd. Tegenwoordig zijn lozingen alleen toegestaan na zuivering van het afvalwater. Doordat de Vogeltelgroep Dollard (een samenwerkingsverband tussen Nederlandse en Duitse tellers) al meer dan 25 jaar maandelijks tellingen in de Dollard houdt, kan nagegaan worden wat het effect van een schoner wordende Dollard is op de aantallen watervogels die er pleisteren.

De belangrijkste bron van vervuiling van de Dollard was de aardappelmeelindustrie die vanuit de Veenkoloniën via de Westerwoldse Aa afvalwater op de Dollard loosde. Het waterzuiveringssysteem is stapsgewijs in gebruik genomen en heeft na tien jaren van ontwikkeling zijn eindcapaciteit bereikt. Uit onderzoek van het Rijksinstituut voor Kust en Zee bleek de lozing van het met organische stoffen vervuilde water een belangrijk effect te hebben op het voorkomen van de Zeeduizendpoot, de hoofdprooi voor veel watervogels in het gebied. Weliswaar ontbrak de soort door verstikking binnen een straal van enkele kilometers vanaf het lozingspunt, maar belangrijker was dat meer naar het noorden, op wat grotere afstand van het punt van lozing, de produktie van Zeeduizendpoot juist bevorderd werd door het inmiddels sterk verdunde afvalwater. Vandaar ook dat naarmate in de loop der jaren het water in de Dollard schoner werd, de voedselproduktie voor veel watervogels in de Dollard afnam. Dit is terug te zien in de sterke daling van de aantallen van veel steltlopers (bv. Wulp, Kluut, Rosse Grutto) en ook eenden (Bergeend, Wintertaling). Enkele soorten die minder afhankelijk zijn van Zeeduizendpoot, zoals de Zwarte Ruit, zijn in aantal gelijk gebleven of zijn zelfs in aantal toegenomen. De tellingen in de Dollard laten zien hoe sterk het voorkomen van kustvogels bepaald wordt door de mate van vervuiling van het oppervlaktewater.

Meeuwen en de zee: de betekenis van visafval voor Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen op de Waddeneilanden

KEES CAMPHUYSEN

Nederlandse vogelaars zullen niet snel de uitdrukking 'zeemeeuwen' in de mond nemen. Toch bestaat het dieet van (vooral) de grote meeuwen langs de kust voor een belangrijk deel uit zeevis. De dikwijls grote groepen meeuwen achter kotters en de soorten vis die voor de kuikens worden aangevoerd hebben de mening doen postvatten dat visserij-afval van grote betekenis is voor de Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen op de Waddeneilanden. Na een snelle toename van de aantallen broedvogels op Terschelling volgde een sterke afname van het broedsucces. Deze afname werd, veronderstelden de onderzoekers, vooral door interspecifieke competitie veroorzaakt. De snel talrijker wordende Kleine Mantelmeeuw zou de Zilvermeeuw van de beste posities bij trawlers hebben verdrongen.

Recent onderzoek vanuit het Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee heeft aan het licht gebracht waar de meeuwen op zee precies voorkomen en welke verschillen er in *feeding range* bestaan tussen Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw. De lichaamsbouw van beide soorten werd vergeleken om na te gaan in hoeverre de vliegcapaciteit verschilde en een mogelijke verklaring kon vormen voor een verschillende verspreiding op zee. De competitie van foeragerende meeuwen (prooi-keuze, kleptoparasitisme, foerageersucces) achter trawlers werd in detail bestudeerd zodat de positie van beide soorten in de hiërarchie achter trawlers in de zuidelijke Noordzee bepaald kon worden. De prooi-keuze op zee kon worden vergeleken met het dieet van kuikens in de kolonie, zoals dat inmiddels door het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek was uitgezocht. De ene 'zeemeeuw' bleek de andere niet, de bestaande theorie kon niet worden gehandhaafd, maar het onderzoek had een open einde. Wat beweegt Kleine Mantelmeeuwen om tot een afstand van meer dan 150 km van hun nest de zee op te vliegen?

Oorzaken van achteruitgang van de Grote Karekiet

JAAP GRAVELAND

In het kader van het onderdeel Soortenbeleid van het Natuurbeleidsplan (NBP) is het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek in 1993 een onderzoek gestart naar de oorzaken van de afname van een aantal rietbemonende zangvogels. De Grote Karekiet is de laatste decennia afgenomen van meer dan tienduizend paar tot slechts driehonderd paar en de Rietzanger van dertigduizend tot minder dan vijftienduizend paar. De Kleine Karekiet is daarentegen toegenomen. Het onderzoek concentreert zich op de Grote Karekiet, omdat die het sterkst afneemt en de oorzaken daarvoor vooral in Nederland lijken te liggen. Bij de Rietzanger speelt de droogte in de Sahel waarschijnlijk een belangrijke rol. Verder is de Grote Karekiet als pioniersoort een goede indicator voor moerassen met veel dynamiek, een milieu dat steeds zeldzamer wordt.

Mogelijke oorzaken van achteruitgang van de Grote Karekiet zijn eutrofiëring, verlanding, verdroging en een onjuist beheer. Deze processen kunnen leiden tot een slechte habitatkwaliteit, een laag voedselaanbod en een hoge predatiedruk. Er wordt onderzocht in hoeverre het voorkomen en het broedsucces samenhangen met de aanwezigheid van waterriet en overjarig riet, met de stengeldikte en andere rieteigenschappen, met het insektenaanbod en de predatiedruk. Met behulp van kunstieren en kunstnesten wordt nagegaan wat de predatoren zijn en in hoeverre de kans op predatie samenhangt met de aanwezigheid van bosopslag en met de grootte van rietvelden. Door middel van het kleurringen van ouders en jongen wordt geprobeerd de overleving en de uitwisseling tussen gebieden in kaart te brengen. De belangrijkste studiegebieden zijn De Weerribben, een laagveenmoeras in NW-Overijssel, en het Zwarte Meer, een randmeer van het IJsselmeer.

Hulp van waarnemers bij dit onderzoek is van harte welkom. Men kan bijdragen door precies te noteren wanneer mannetjes in een gebied arriveren, waar ze zingen, wat hun eventuele kleurcode is en of en wanneer ze een vrouwtje krijgen. Het moment van paarvorming is eenvoudig herkenbaar door de verandering van het type zang.

Wat is er met de Boomvalk aan de hand?

ROB G. BIJLSMA

De Boomvalk is in delen van Drenthe en de Veluwe recent fors in aantal afgenomen, nadat de stand vele jaren lang stabiel was. Een belangrijke reden zou kunnen zijn: de sterke toename van de Havik. Door toedoen van deze superpredator onder de Nederlandse roofvogels blijken in sommige gebieden amper nesten van Boomvalken succesvol uit te vliegen. Doordat Boomvalken vrij oud kunnen worden, valt het ontbreken van voldoende nage-

slacht pas op wanneer de oude vogels de pijp uit zijn. Een plotselinge afname van de broedvogelstand is het gevolg. Overigens wordt niet verwacht dat de Boomvalk als gevolg van havikpredatie zal verdwijnen; stabilisatie op laag niveau ligt meer voor de hand. Om meer aan de weet te komen moet monitoring meer zijn dan braaf karteringsrondjes lopen en stipjes zetten. Het vaststellen van een trend is niet genoeg, het vinden van een verklaring moet het uiteindelijke doel zijn. Kies een onderzoeksobject uit en let o.a. op of in een territorium daadwerkelijk gebroed wordt, hoe de resultaten zijn enz. Dit kost tijd, maar levert onmisbare informatie op bij de interpretatie van trends. Wat de Boomvalk betreft zijn er vragen te over. Hoe zit het in de rest van het land? Is het beeld van de Veluwe en Drenthe algemeen geldend? Vooral de situatie in de duinen is interessant, aangezien hier tot voor kort geen Haviken voorkwamen en Boomvalken er talrijk zijn.

Theo Verstraël, Centraal Bureau voor de Statistiek

Heiner Flinks, Am Kulm 19, 46325 Borken, Duitsland

Tibor Szép, Hungarian Ornithological Society

Jouke Prop, Vogeltelgroep Dollard

Kees Camphuysen, Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee

Jaap Graveland, Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek / DLO

Rob G. Bijlsma, Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse

